

DE ACTIVISTISCHE KEUZE VAN KAREL HEYNDERICKX

Vóór 1914

Het activisme van de jaren 1914-1918 werd in hoofdzaak gedragen door een betrekkelijk kleine groep van figuren uit de subtop van de vooroorlogse Vlaamse beweging. Daartoe cumuleerden de meesten een aantal bestuurlijke, propagandistische of onderwijsfuncties in nieuwe of gereorganiseerde instellingen of verenigingen onder Duitse controle. Eén van hen was Karel Heynderickx.

Geboren in een goeode familie te Sint-Niklaas in 1875, genoot hij een klassieke opleiding aan het Klein Seminarie aldaar. Dat bisschoppelijk college onderscheidde zich gunstig inzake het gebruik van de Nederlandse taal. Het herbergde sinds de heropening in 1830 een hele reeks flaminganten tijdelijk binnen zijn muren. Na vlot verlopen middelbare schooljaren combineerde Heynderickx in Leuven een rechtsstudie en een actieve bijdrage tot de Vlaamse studentenbeweging. Met name als hoofdredacteur van *Ons Leven* (1896-1899), uitgever van het *Studentenliederboek* (1898) en bestuurder in uiteenlopende verenigingen onder gemeenschappelijke vlaamsgezinde noemer.

Na een kortstondige stage in de advocatuur startte hij eind 1901 een ambtelijke loopbaan als gemeentesecretaris van zijn geboortestad, waar zijn vader al sinds 1884 in de gemeenteraad zetelde. Ondertussen had Heynderickx een gezin gesticht, dat uiteindelijk 9 kinderen zou tellen.

Door afkomst, vorming en beroep behoorde hij tot de zogeheten geziene burgerij van de ambitieuze Oostvlaamse provinciestad. Die maatschappelijke status, geleidelijk uitgebouwde relaties (steunend op die van zijn vader), zijn populair-artiestieke kwaliteiten als zanger-pianist en acteur en een in Leuven geoeffend organisatietalent gebruikte hij om een stevige positie te verwerven in het (katholiek) socio-cultureel gebeuren te Sint-Niklaas. Andere jongere flaminganten als Hendrik Heyman en Jozef De Belie, en aan liberale zijde Leo Meert, werkten via dezelfde of gelijkaardige kanalen. Het lokale verenigingsleven kon zo aardig wat in vlaamsgezinde richting worden omgebogen¹. Gelijkijdig bevorderde het katholieke stadsbestuur het Nederlands².

1. Heynderickx was in zijn geboortestad medestichter en co-voorzitter van de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding en van het Algemeen Nederlands Verbond. In 1908 volgde hij zijn vader op als voorzitter van de Vlaamse Kring, die zoals bovengenoemde verenigingen volksopvoeding en -ontspanning organiseerde om de Vlaamse bewustwording te bevorderen.

2. Dat bleek uit de subsidiepolitiek en uit een aantal moties ter ondersteuning van de taalwetgeving, nadat de geleidelijke vernederlandsing van de stedelijke administratie zich in de jaren 1890 had voltrokken. Het meest opmerkelijke was de actie die vanaf 1909 werd gevoerd, voor een betere toepassing van de taalwet van 1878 in bestuurszaken. Franstalige briefwisseling, invulformulieren en andere stukken werden teruggestuurd of onbeantwoord gelaten en de betreffende instanties verzocht men met aandrang in die praktijk verandering te brengen. Heynderickx - professioneel nauw betrokken bij de zaak - was waarschijnlijk één van de initiatiefnemers. Modern Stadsarchief Sint-Niklaas, nrs. 34-38, resolutieboeken van de gemeenteraad 1896-1917 en nr. 3294, dossier administratief taalgebruik 1909-1917.

Het voorzitterschap van de Katholieke Gilde bevestigde intussen Heynderickx' engagement in de katholieke partij te Sint-Niklaas, dat was ingezet toen hij in 1900 de Katholieke Jonge Wacht had helpen oprichten³.

Enigszins in het verlengde daarvan lag zijn betrokkenheid bij het groeperen van vlaamsgezinde academici om druk uit te oefenen op de katholieke partij. Heynderickx was in 1902 medeoprichter en daarna enkele jaren bestuurslid van de Oostvlaamse Oud-hoogstudenbond, later ook lid van het hoofdbestuur van het overkoepelende Katholiek Vlaams Secretariaat. Vanaf 1912 was hij ook bedrijvig in de arrondissementenbond *Het Waasland*, die op regionaal vlak hogerbedoelde opiniëring en pressie coördineerde. N.a.v. de parlementsverkiezingen van 1914 forceerde deze verzamelbond van vlaamsgezinde organisaties i.s.m. de christen-democraten bijna een doorbraak in het door conservatieven gedomineerde katholieke kiescollege van het arrondissement Sint-Niklaas.

Heynderickx' meest betekenisvolle flamingantische activiteit situeerde zich echter binnen het Davidsfonds, dat hij als algemeen secretaris met voorzitter Vliebergh en propagandist Ossenblok opnieuw naar de voorhoede van de (katholieke) Vlaamse beweging loodste. Intussen was hij ook lid van de tweede Hogeschoolcommissie, die het propaganda- en informatiewerk voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit bundelde.

Zijn toetreding tot dit pluralistisch initiatief en zijn werking in het neutrale Algemeen Nederlands Verbond bewijzen dat hij Vlaamse samenwerking over partijgrenzen heen niet ongunstig beoordeelde. Maar exclusief katholiek flamingantisme bleef, conform de tijdsgeest, eerste keus. Die optie formuleerde Heynderickx ook in enkele toespraken en in zijn zeldzame publicaties.

Naast deze ideologische balans staat de feitelijke conclusie dat Heynderickx bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog de vader was van een emotioneel en materieel gelukkig gezin, een notabel persoon te Sint-Niklaas en een gevestigde waarde in de Vlaamse beweging⁴.

3. De Katholieke Gilde fungeerde als vormings- en propaganda-organisme voor jongeren uit beter gesitueerde families. Na 1900 kenmerkte de Gilde zich door opvallende vlaamsgezindheid.

4. Gegevens voor deze inleiding werden hoofdzakelijk geput uit diverse dossiers in het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven (AMVC) te Antwerpen, het Archief en Museum van het Vlaams Studentenleven (AMVS) te Leuven, het Archief van het Davidsfonds (AD) te Leuven, het Modern Stadsarchief van Sint-Niklaas (MSS), het Verslagboek van de Katholieke Gilde van Sint-Niklaas (VKG) en uit de tijdschriften *Ons Leven*, *Hooger Leven*, *Onze Stad* en *Het Land van Waas*. Voor een meer omstandige beschrijving van dit en ander documentatiemateriaal wordt verwezen naar N. VAN CAMPENHOUT, *Karel Heynderickx (1875-1962). Een biografische schets*, lic. verh., Leuven, 1979, p. 8-74.

Naar het activisme

1914 ademde een zenuwachtige sfeer die een oorlog leek aan te kondigen. Maar toen het conflict eind juli ontbrandde, veroorzaakte die schok nog een aanzienlijke verwarring. Niet het minst in België, dat door de Duitsers werd overrompeld. Uit Sint-Niklaas vluchtten heel wat mensen naar het nabijgelegen Zeeuws-Vlaanderen. Na de val van Antwerpen namen de Duitse legers het Land van Waas en zijn hoofdplaats in bezit en kwam de regio onder het beheer van het vierde Duitse leger met zetel in Gent, zoals de rest van het etappegebied, nl. Henegouwen en West-Vlaanderen. De paniekstemming waaide over, maar voedselvoorziening en werkloosheid bleven zware problemen. Die situatie bestendigde het depressieve klimaat. In deze moeilijke omstandigheden moesten de stedelijke overheid en de Duitse diensten tot een samenhangend beleid zien te komen, wat nogal eens aanleiding gaf tot conflicten. Ook toen het bezettingsregime enigszins versoepelde, en de stad onder het gouvernement-generaal vanuit Brussel werd geplaatst vanaf juli 1915. Bij het behoorlijk organiseren van een en ander was Heynderickx ambtshalve betrokken⁵.

Intussen waren de strategische bedoelingen van Duitsland ongeveer duidelijk geworden. Het wilde aan de bezetting van nagenoeg het gehele Belgische grondgebied ten minste een blijvende invloed in het land overhouden. Daartoe organiseerden de architecten van het Duitse imperialisme o.a. een tactische toenadering tot de Vlaamse beweging, die zich in het vooroorlogse België revindicatief had opgesteld: de *Flamenpolitik*. Een fractie van het flamingantisme kon ertoe worden gebracht mee te werken aan wat voor de Duitsers de ontwrichting en blijvende afhankelijkheid of zelfs de inlijving van de Belgische staat was, omdat tot de essentie van die politiek een aantal hervormingen behoorden die in het Vlaams programma stonden ingeschreven of die als dusdanig werden gepropageerd. Deze min of meer gelijkgezinde flaminganten groepeerden zich geleidelijk tot het activisme⁶.

In welke omstandigheden voltrok zich deze dubbelzijdige ontwikkeling?

Het overspannen psychologische klimaat van de eerste oorlogsmaanden bevorderde bepaald niet de capaciteit van de flaminganten om een aantal provocatorische anti-Vlaamse reacties te relativeren, mede doordat de Duitse propaganda het belang ervan aandikte. Als die uitlatingen niet van regeringszijde werden tegengesproken, waartoe diende het dan dat Vlamingen de godsvrede onderhielden? Maar slechts de extremistische en totaal onrepresentatieve Gentse Jong-Vlamingen richtten zich nog in 1914 tot de bezetter.

5. MSS, nr. 147, speciaal verslag van de oorlogsgebeurtenissen in Sint-Niklaas 1914-1917.

6. Wat hier en verderop wordt gezegd over de Vlaamse beweging tijdens de eerste wereldoorlog, berust, behoudens andere verwijzing, op feiten en conclusies uit: H. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914/1939*, dl. 1, Antwerpen, 1969; A. WILLEMSSEN, *De Vlaamse Beweging, 2, van 1914 tot 1940 (Tweintig Eeuwen Vlaanderen, dl. 5)*, Hasselt, 1975 en L. WILS, *Flamenpolitik en activisme*, Leuven, 1974.

Uit een wisselwerking tussen Vlaamse bedrijvigheid en Duitse beïnvloeding ontstonden echter in de lente van 1915 ook in Antwerpen en Brussel activistische kernen. Daarbij was de meer correcte toepassing van de taalwetten door de Duitse instanties een niet onbelangrijk element. En op 31 december 1915 maakte gouverneur-generaal von Bissing de intentie om de Gentse universiteit te vernederlandsen publiek. Dit inspelen van de *Flamenpolitik* op de grootste vlaamsgezinde ontgoocheling uit de jaren vóór 1914 werd door de Belgische regering snel noch efficiënt gecounterd. De campagne omtrent de aangekondigde universitaire hervorming kon het activisme begin 1916 in een stroomversnelling brengen.

Tegen die achtergrond bepleitte secretaris Heynderickx bij voorzitter Vliebergh een bescheiden hereneming van de Davidsfonds-activiteiten. In de sedert oktober 1915 hervatte bestuursvergaderingen van de Katholieke Gilde van Sint-Niklaas deed hij een gelijkaardige oproep. In beide gevallen met het argument dat een naoorlogs verval diende voorkomen en nadat hij op 2 januari 1916 van de Brusselse activist Faingnaert een uitnodiging had ontvangen voor een vergadering van *actieve vlaamsgezinden*. Flamingantische bedrijvigheid in oorlogstijd behoorde overigens niet noodzakelijk met activisme te worden geïdentificeerd. Heynderickx weigerde trouwens zijn medewerking aan een biografische notitie voor de activistische *Gazet van Brussel*⁷.

Enkele maanden later kwam hij echter aarzelend, maar definitief in het activisme terecht via de weer bedrijvig geworden Oud-hoogstudenbond van Oost-Vlaanderen en onder invloed van Thaddeus Spaeninx, Hildeward Van der Spurt en Reimond Speleers. Die zetelden alle drie in de Vlaams-Duitse commissie die belast was met de voorbereiding van de heropening der Gentse universiteit. De laatste twee waren toen Gentenaars, maar ook oude bekenden uit het flamingantisch milieu te Sint-Niklaas, tevens animatoren van bovengenoemde bond van Oostvlaamse academici. Speleers had Heynderickx ook gekend als studiegenoot aan het college en de universiteit.

Ondanks negatief advies van Vliebergh ondertekende Heynderickx medio 1916 een manifest ten voordele van de universitaire hervorming, dat op 12 juni onder protest van een minderheid was goedgekeurd in een vergadering van de Oud-hoogstudenbonden. Daarnaast bleef hij in contact met Jules Persijn, die vanuit Nederland voor de maatregel betreffende Gent de goedkeuring van de Belgische regering probeerde te bekomen. Zo stond Heynderickx dus praktisch in het activisme, hoewel hij theoretisch nog enig belang stelde in de officiële interpretatie van de feiten. Maar het Belgische kabinet was uiteraard niet bereid om aan de vernederlandsing onder Duits beheer rechtsgeldigheid te verlenen. Het veroordeelde de medewerking van Belgische staatsburgers aan deze omvorming van een nationale instelling, maar spiegelde de Vlamingen

7. AD, GVa 682, Heynderickx aan Vliebergh, 3 februari 1916; VKG, 30 maart 1916; Papieren Daniël Merlevede (PM) te Drongen, Faingnaert aan Heynderickx, 2 januari 1916 en Tanrez aan Heynderickx, 2 maart 1916.

wel voor dat na de oorlog een gelijkheid in rechte en in feite zou te bekomen zijn⁸.

Inmiddels hakte Heynderickx evenwel de knoop door en affirmeerde hij zijn eerste stappen in het activisme. Hij trad op bij een aantal studenten-bijeenkomsten ten voordele van de universiteit en plaatste zijn handtekening onder het manifest dat de Hogeschoolbond op 2 september 1916 met een gelijkaardige bedoeling publiceerde. Eind oktober aanvaardde hij een professoraat, nadat andere katholieken als Dوسفel en Speleers hem op deze weg waren voorgegaan. Die universitaire leerstoel gold zowat als officiële bevestiging van zijn activistisch engagement⁹.

De bestuurlijke scheiding

Vanaf eind 1916 verdeelde Heynderickx zijn tijd tussen de Sint-Niklase gemeentesecretarie, een universitaire leeropdracht administratief recht, zijn gezinsleven en de activistische politiek. Deze nam in 1917 namelijk een beslissende wending.

In februari vormde zich, met de ambitie van een vertegenwoordigend organisme, de Raad van Vlaanderen. Een ontwikkeling die door Heynderickx gunstig werd begroet, in tegenstelling tot b.v. Speleers en Dوسفel, wier opvattingen hij voordien als referentiepunt had gezien¹⁰. Een maand later kondigden de hoogste Duitse instanties de bestuurlijke scheiding aan.

De uitvoering daarvan zou nog geruime tijd in beslag nemen. Want de geringe actieve sympathie voor het activisme onder de bevolking, nog versterkt door de veroordeling van de hele onderneming door de Belgische regering en het episcopaat, bemoeilijkte de personeelsvoorziening van de geherstructureerde administratie. Bijgevolg deed men vooral voor hogere functies een beroep op personen die al een mandaat vervulden. Ook Heynderickx aanvaardde een cumulatie¹¹.

Als secretaris-generaal stond hij vanaf eind juni aan het hoofd van het gesplitste Ministerie van

8. PM, Van der Spurt aan Heynderickx, 20 en 25 mei 1916, Persijn aan Heynderickx, 22 juni 1916 en Leo Meert aan Heynderickx, z.d.; A. DE BRUYNE, *Lodewijk Dوسفel 1881-1925*, Wilrijk, 1967, p. 186-192; B. DRIESSEN TER MEULEN, *Die flämische Bewegung während des Krieges*, in *Der Belfried*, 1918, nr. 3, p. 10; P. SALSMAANS, *Prof. Dr. Emiel Vliebergh (1872-1925)*, Leuven, 1945, p. 149-150; R. SPELEERS, *Historische momenten en persoonlijke herinneringen uit de strijd voor de vernederlandsing der hogeschool van Gent*, z.pl., 1930, p. 35-36; *Zestig jaar Vlaamse Beweging*, in *De Volksbeweging*, jg. 5, nr. 44, 7 november 1953.

9. AD, GVa 682, Heynderickx aan Vliebergh, 12 juli, 28 augustus, 12 en 13 september en 16 november 1916; PM, Van der Spurt aan Heynderickx, 11 en 31 oktober 1916; Archief Rijksuniversiteit Gent (ARUG), nr. 4A 2/4, doos 178, map „Professoren”, algemene bestuurder Ministerie van Kunsten en Wetenschappen aan beheerder-opziener RUG, 24 november 1916 (met bijlagen); M. DEWULF, *In memoriam Edgar Morel, in Het Vrije Waasland*, 24 mei 1974; *Zestig jaar Vlaamse Beweging*, in *De Volksbeweging*, jg. 5, nr. 44, 7 november 1953.

10. A. DE BRUYNE, p. 225.

11. Vooral na gesprekken met de Göttingse hoogleraar Beyerle, die verbonden was aan de *Politische Abteilung* in Brussel. ARUG, nr. 7, copies uit het *Zentrales Staatsarchiv* te Potsdam, nr. 19571, Beyerle aan de onderstaatssecretaris van Binnenlandse Zaken, 8 maart 1919.

Binnenlandse Zaken, waarvan de bevoegdheid zich nog slechts tot Vlaanderen uitstreckte. Zijn collega-jurist Jules Spincemaille assisteerde hem als directeur-generaal, nadat hij een aantal personeelsleden had weten over te hevelen uit zijn vroegere werkring, de griffie van de werkrechtensraad van Sint-Joost-ten-Node. Het hogere kader werd gecompleteerd door een andere katholiek, Karel Pleitinx, die de gezondheidsdienst te beheren kreeg. Spincemaille schreef later dat de diensten van Binnenlandse Zaken vanaf eind juli 1917 behoorlijk functioneerden¹².

Een apologie

De politieke implicaties van deze beroepskeuze vormden het doorslaggevend element tot het ontslag van Heynderickx uit een aantal functies.

De uitgesproken anti-activistische houding van voorzitter Vliebergh en het mislukken van een opzet om binnen het Davidsfonds een activistische stroming op gang te brengen, deden Heynderickx op 27 juli 1917 besluiten alle bedrijvigheid binnen de katholieke cultuurvereniging te staken¹³. Omstreeks dezelfde tijd bleek uit interne discussies van de Katholieke Gilde van Sint-Niklaas dat ook vanuit die hoek geen optie voor het activisme te verwachten viel. Heynderickx trok zijn conclusies en stelde zijn voorzitterschap ter beschikking¹⁴.

Van zijn vroegere beroepstaak had hij inmiddels al afstand gedaan. Het ambt van secretaris-generaal viel wettelijk en materieel niet te combineren met dat van gemeentesecretaris. Bovendien waren er politieke bezwaren. Dr. De Smedt, sinds maart 1915 burgemeester van Sint-Niklaas, voerde namelijk publiek oppositie tegen het activisme. En het schepencollege van de stad manifesteerde zijn afkeuring over de Berlijnse reis van een aantal afgevaardigden van de Raad van Vlaanderen¹⁵. Zoals het Davidsfonds en de Katholieke Gilde was het stadsbestuur zich met Heynderickx meer en meer gecompromitteerd gaan voelen. Zijn Brusselse bezigheden boden de gelegenheid tot het stopzetten van de samenwerking op een voor beide partijen min of meer elegante manier. De vriendschappelijke relaties werden door het hele gebeuren niet afgebroken, maar het inspireerde Heynderickx wel tot een fragmentarische verant-

12. *Gesetz- und Verordnungsblatt für die okkupierten Gebiete Belgiens*, nr. 346, 16 mei 1917, p. 3734-3735; Dr. J. A. Spincemaille wordt 60 jaar. Een leven van strijd, in *Volk en Staat*, 13 en 14 december 1942.

13. Ondertussen had Vliebergh met Heynderickx en namens het Davidsfonds in *Gazet van Brussel* van 13 oktober en *De Eendracht* van 29 oktober 1916 wel oproepen gepubliceerd waarin vlaamsgezinde bedrijvigheid werd aangevoerd. Medio 1917 was de vereniging zelf echter – in geëvolueerde omstandigheden – nog nauwelijks actief. De hierna genoemde Katholieke Gilde trouwens evenmin.

14. AD, GVa 682, Heynderickx aan Vliebergh, 30 juni en 27 juli 1917 en GVa 694, Vliebergh aan Heynderickx, 20 juli 1917; VKG, 21 juni, 1 en 26 juli 1917.

15. MSS, nr. 38, resolutieboek van de gemeenteraad, 26 maart 1917; A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging?*, Kapellen, 1932, bijlage III, p. 2.

woording van zijn handelen in een opmerkelijke brief¹⁶.

Daarin liet hij de klassieke activistische argumenten de revue passeren: de negatieve Belgische politiek t.o.v. Vlaanderen sinds 1830, het niet desavoueren van de zgn. franstalige godsvredbrekers en de taalwantoestanden aan het IJzerfront. Dat alles rechtvaardigde medewerking aan de federale herinrichting van de Belgische staat o.l.v. de bezetter. Dergelijke hervorming was goed omdat zij de betrekkingen tussen België, Vlaanderen en Wallonië harmoniseerde, wat voor alle betrokkenen voordelig werd geacht. De uitvoering met Duitse middelen verleende aan de operatie geen kwalijk karakter. Duitsland haalde er trouwens geen onmiddellijk militair voordeel uit, wel een steviger positie in de naoorlogse diplomatieke onderhandelingen. Ten slotte noemde hij het activisme een opportuun, tweesnijdend zwaard: in geval van een geallieerde overwinning vormde het een dam tegen de dreigende verfransing, maar het stemde tegelijk de centrale mogelijkheden gunstig tegenover Vlaanderen...

Bij het formuleren van een en ander had Heynderickx een beroep gedaan op activistische en Nederlandse publicaties, terwijl hij ook losse ideeën overnam die in zijn activistische omgeving circuleerden. Er werd verder breedvoerig geciteerd uit het artikel *De Raad van Vlaanderen* van adjunct-hoofdaalmoezenier Paul Vandermeulen, oorspronkelijk verschenen in het *Limburgsch Studentenbladje voor Oorlogstijd* en overgenomen in diverse periodieken. Daarnaast steunde hij ook op informatie van volksvertegenwoordiger Alfons Van de Perre, die goede contacten onderhield met vlaamsgezinden aan het front.

Originele elementen bevatte zijn betoog nauwelijks, maar die bedoelde zijn wat pamflettaire, niet voor publicatie bestemde brief ook geenszins te geven. Hij begreep duidelijk dat hij een gok had gewaagd. Maar ook dat er geen weg terug was uit de situatie waarin hij zich door het aanvaarden van een professoraat en een hoge ambtenarenpost had geplaatst. Van loyaal-Belgisch flamingantisme had hij inderdaad een draai gemaakt naar anti-Belgisch Vlaams-nationalisme. Om zich te verantwoorden stelde hij zijn politieke overtuiging – heel menselijk – als de enig juiste voor, al twijfelde hij misschien. Dat lukte niet zonder kronkelredeneringen, omdat hij Vlaanderens lot bond aan dat van Duitsland, zonder volledig met België te willen breken. Wat de verhouding Vlaanderen-België betrof, kwam hij er voorlopig niet helemaal uit. Zijn wat paradoxale, lovende uitspraken aan het adres van de Coburgs vormden daarvan een treffende illustratie. Zo spaarde hij in zijn kritiek Albert I ten nadele van de regering. Met die opvatting stond hij in het activistisch milieu trouwens allerminst geïsoleerd. Hetzelfde gold voor zijn nogal (gewild?) simplificerende afhandeling van de internationale consequenties van het activisme. Eerlijk bedoeld, was deze brief uit de aard der zaak onvermijdelijk subjectief.

16. MSS, nr. 190, Heynderickx aan „de heren burgemeester, schepenen en raadsleden der stad Sint-Niklaas”, 3 juli 1917. In dat schrijven werden veel elementen verwerkt uit PM, Heynderickx aan „een hooggeplaatste priester”, 28 februari 1917.

Dit pleidooi vormde zowat de afsluiting van het hoofdstuk Sint-Niklaas uit Heynderickx' leven. In augustus 1917 verliet hij zijn geboortestreek¹⁷ en verhuisde met vrouw en kinderen naar Sint-Joosten-Node, vlakbij de kantoren van Binnenlandse Zaken¹⁸.

Het laatste oorlogsjaar

In een sfeer van onderlinge rivaliteit en onzekerheid over de Duitse bedoelingen proclameerde de Raad van Vlaanderen op 22 december 1917 de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen. De vergadering besliste tegelijk tot de vorming van een Commissie van Gevolmachtigden als hoogste gesprekspartner t.o.v. de Duitsers. Nadat hij een benoeming in die Commissie principieel had aanvaard, werd Heynderickx er uiteindelijk slechts in opgenomen onder druk van de bezettende overheid, die een katholieke ondervetegenwoordiging had geconstateerd. Heynderickx fungeerde als titularis van Binnenlandse Zaken. Getuige zijn tussenkomsten en de opdrachten die hij aanvaardde, was hij ook in deze functie veeleer jurist en administrator dan politicus.

De Commissie was ondertussen vooral opgezet met de bedoeling de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen door de Duitsers officieel erkend te krijgen. Maar die wilden daar niet aan, omdat het niet kaderde in hun internationale strategie. Dat probleem drukte zwaar op de discussies van de *Hauptkommission*, waarin de Gevolmachtigden onderhandelden met de top van de Duitse administratie. De Commissie zat inderdaad opgezadeld met een mandaat dat tegenover de bezetter niet waar te maken viel. Die onhoudbare toestand bracht de Gevolmachtigden in conflict met de Raad van Vlaanderen en leidde in augustus 1918 tot hun ontsag¹⁹.

Dergelijke verwarde toestanden boden Binnenlandse Zaken, zoals andere ministeries, vanzelfsprekend weinig mogelijkheden tot ingrijpend, laat staan inventief beleid.

De besluitvorming betreffende de gouvraden – een soort schaduw-provincieraden – bleef in de ontwerpfasen steken. Efficiënte samenwerking met die nieuwe instellingen lag trouwens nogal moeilijk aangezien zij, behalve in Oost-Vlaanderen, nauwelijks aan vergaderen toekwamen. Toen de reorganisatie van de regionale besturen goed en wel op papier stond, was het herfst 1918... Ondertussen hadden de Duitsers de praktische uitvoering van het in 1917 uitgewerkte taalstatuut voor Vlaanderen en Brussel

17. Betreffende de invloed van het activisme in het Land van Waas is nog niet zoveel geweten. Over de aanhang van activistische verenigingen en organisaties, de propaganda van de activisten en het optreden van tegenstanders een en ander in recente publicaties: *Bijdragen tot de geschiedenis van een generatie. Een liber amicorum voor mr. Willem Melis*, Kemzeke, 1977 en F. DE VOS, *Een merkwaardig oorlogsdagboek*, in *De Souvereinen*, diverse afleveringen in jg. 5 (1974) tot en met 12 (1981).

18. MSS, nr. 1290 e.v., bevolkingsregister 1910, sectie 1, dl. 3, p. 672.

19. AMVC, nr. 23125, handschriften De Deckers, verslagen van het bestuur en de algemene vergadering van de Raad van Vlaanderen en van de Commissie van Gevolmachtigden 1917-1918; *Les Archives du Conseil de Flandre*, Brussel, 1928, p. 9, 34, 53, 57, 159 en 179-188; A. FAINGNAERT, p. 663-884.

vertraagd en voorstellen van Heynderickx dienaangaande afgezwakt.

Veel tijd en energie werd ook besteed aan de hervorming van de plaatselijke besturen, d.w.z. de algehele vernederlandsing en de overname door activisten. Oppositie van de zittende gemeentebesturen en ongewenste Duitse beslissingen doorkruisten echter de activistische benoemingspolitiek. Gezien het geringe aanbod kon Heynderickx trouwens slechts zeer gematigde en rekbare eisen stellen aan kandidaat-burgemeesters. Enkel in Gent trad een activistisch schepencollege aan. Verder werden vooral in een aantal kleinere gemeenten nieuwe burgemeesters aangesteld²⁰.

Uiteindelijk had het administratief apparaat van Binnenlandse Zaken eind 1918 alleen de aanzet gedaan tot enige verandering, en dan nog in hoofdzaak op papier. Het beschikbare materiaal is voornamelijk ontoereikend voor een beoordeling van de vraag of er in de gegeven omstandigheden voor de activisten meer in zat.

De activistische hervormingen werden intussen ondersteund door een omvangrijke publiciteit in de pers en via meetings die al dan niet door tegenstanders werden verstoord. Maar Heynderickx voelde blijkbaar geen behoefte tot publiceren en vond ook slechts een enkele keer de tijd voor een toespraak²¹. In 1917 had hij nog wel een bestuursmandaat aanvaard dat hem door de pas opgerichte Dietsche Bond was aangeboden. Tot noemenswaardige activiteit kwam hij evenwel niet in deze Grootnederlandse vereniging met activistische sympathieën²².

De epiloog van het activisme

De Raad van Vlaanderen was na het gebakkelei in de zomermaanden van 1918 zo goed als uitgerangeerd. Vanaf eind september probeerde een door de bezetter benoemde Commissie van Zaakgelastigden onder nadrukkelijke supervisie van de Duitsers de afwikkeling van de activistische onderneming in goede banen te leiden. Heynderickx werd er niet meer in opgenomen²³. Hij speelde nog wel een rol in de overigens mislukte pogingen om contact op te nemen met zgn. passieve flaminganten in het buitenland.

Wat later kwam de uittocht van activisten naar Nederland en Duitsland op gang. Terwijl enkele

van hun zonen en dochters een onderkomen vonden bij vrienden, belandden Heynderickx en zijn echtgenote met de kinderen in Den Haag. Daar vestigden zich kort nadien ook de Zaakgelastigden als Vlaams Comité. Vanuit de Nederlandse politieke hoofdstad wilden zij de activiteiten van de ballingen coördineren en hun belangen waarnemen²⁴.

40 jaar Nederland

Aan zijn snelle politiek-maatschappelijke promotie tijdens de oorlogsjaren, gevolgd door de marginalisering van het activisme, hield Heynderickx een behoorlijke kater over. Na een paar jaar raakte hij echter geëngageerd in de kringen van uitgewekenen die het Vlaams-nationalisme naar hun hand probeerden te zetten. Hij trad op als bestuurder, spreker en onderhandelaar met de Frontpartij. De ballingschap kon de betrokkenen ondertussen slechts bevestigen in hun extreem anti-Belgicisme. Het werd de alfa en de omega van hun politiek denken, zoals dat wekelijks de kolommen van *Vlaanderen* vulde²⁵.

De zgn. uitdovingswet van 1929 kon Heynderickx er niet toe bewegen naar België terug te keren. Hij koos voor de zekerheid die zijn handel in fotomateriaal hem inmiddels bood.

Cultureel-politieke promotie van Vlaanderen in Nederland hield zijn aandacht gaande. Hij bleef ondervoorzitter van het Haagse *Hou ende Trou*, één van de plaatselijke verenigingen van uitgewekenen en sympathisanten. Maar dergelijke initiatieven verloren in de jaren '30 aan betekenis ten voordele van ruimer opgezette, o.a. de Dietsche Bond en de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen. Heynderickx was lid van beide en promoveerde in 1940 tot voorzitter van de afdeling Den Haag van de Stichting²⁶.

Ondertussen had hij in 1939 een gelegenheid tot publicatie aangegrepen om zich politiek te situeren. In de door uiterst-rechtse redacteurs gedomineerde *De Nieuwe Gids* stelde hij dat Vlaanderen zelfstandig moest worden om vervolgens een staatkundige relatie met Nederland op te bouwen²⁷.

Vanuit die idee dacht en handelde hij ook in de oorlogszomer van 1940. Het Europese conflict, met Duitsland aan de winst en dat de bestaande machtsverhoudingen beslissend scheen te wijzigen, bood dé kans om het Grootnederlands ideaal te verwezenlijken. Die zienswijze was in het milieu van Vlaams-

20. AMVC, nr. 23125, handschriften De Decker, verslagen van de Commissie van Gevolmachtigden en de *Hauptkommission* 1918; *Gesetz- und Verordnungsblatt* 1918.

21. In *Les archives*, p. 363 wordt gewag gemaakt van journalistieke bijdragen van Heynderickx aan *De Eendracht*. Hij kon allicht een heel eind meegaan met de redactionele lijn van het Antwerpse unionistisch blad maar wij vonden van hem geen gesigneerde bijdragen.

22. A. VAN VESSEM, in *Dietsche Stemmen*, jg. 3, nrs. 9-10, september-oktober 1918, p. 495-498 en E. BESSE, *De Dietsche Bond*, in *De Dietsche Gedachte*, jg. 2, (1927), nr. 1, p. 2-5.

23. Hendrik Mommaerts, Zaakgelastigde van Landbouw, meende dat Heynderickx en een aantal anderen niet in de Commissie zetelden omdat men een scheiding wilde tot stand brengen tussen de administratieve functie van secretaris-generaal en de politieke van Zaakgelastigde. Dat Emiel Ver Hees op Nijverheid en Arbeid een dubbel functie behield, schreef hij toe aan diens uitstekende contacten met de Duitsers. Mommaerts aan de auteur, 12 maart 1978.

24. AMVC, nr. 23125, niet geïnventariseerde stukken De Decker, map „Streng vertrouwelijk”; Dr. Lammert Buning aan de auteur, 10 mei 1978; H. MOMMAERTS, *Vlaamsch Comité*, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, Tielt/Amsterdam, 1975, kol. 1826-1827; R. VERMETTEN, *De Raad van Vlaanderen, Commissie van Gevolmachtigden en Commissie van Zaakgelastigden*, lic. verh., Leuven, 1973, p. 109.

25. N. VAN CAMPENHOUT, *Balling in Nederland. Een hoofdstuk uit het leven van Karel Heynderickx 1918-1929*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 38, (1979), kol. 149-160.

26. Gegevens uit de tijdschriften *Vlaanderen. De Dietsche Gedachte, Maandberichten* (van de Stichting) en *Dietsche Tijdingen*. Zie ook: L. BUNING, *Karel Waternaux, de Stichting Noord-Nederland - Vlaanderen en de Grootnederlandse Actie*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 37, (1978), kol. 11-38.

27. *Het Gulden Doek van Vlaanderen*, in *De Nieuwe Gids*, jg. 54, nr. 6, juni 1939, p. 940-964.

nationalisten en Grootnederlanders veeleer regel dan uitzondering en bracht velen tijdelijk of definitief in de collaboratie.

Heynderickx werd voorzitter van de Grootnederlandse Actie, die de kern van haar ledenbestand recruteerde uit de Stichting Noord-Nederland-Vlaanderen. Hij trad ook toe tot Arnold Meijers Nationaal Front. Beide bewegingen, overigens in omvang en samenstelling nogal verschillend, richtten zich zonder succes tot de bezetter. En tegen het eind van de zomer van 1941 behoorde een en ander tot het verleden. Grootnederland was een illusie gebleken. Voor Heynderickx werd het nog eens een ontuchtering²⁸.

Nadat de bezetter hem in 1943 had gedwongen kennis te maken met de binnenzijde van de Scheveningse gevangenis, waren ook de eerste naoorlogse jaren voor Heynderickx weinig opbeurend. Er was de aanslepende rechtsprocedure omtrent sommen die hem door de zgn. Bormscommissie waren toegekend. Bovendien overleed eind 1950 Maria Bothe, met

28. L. BUNING, *De herstelbewegings, Vlaanderen en Heel-Nederland*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 37, (1978), kol. 96-101 en ID., *Karel Waternaux*, kol. 31-36. Betreffende Heynderickx' bescheiden betrokkenheid bij Nationaal Front enige briefwisseling en wat vergaderstukken in het archief van deze beweging en haar leider, bewaard in het Rijksarchief in Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch (NL.) en waarvan een inventaris werd gepubliceerd door J. Vriens.

wie hij in 1942 was gehuwd, 4 jaar na het overlijden van zijn eerste echtgenote Irena Hillaert.

Korte tijd later kon hij terecht in een keurig bejaardentehuis in Doesburg. Daar vond hij rust en tijd voor een jeugdhobby, de schilderkunst. Op 24 oktober 1962 overleed Heynderickx in de Gelderse provincieplaats²⁹.

Nabeschuwing

Het activisme tekende een breuklijn in het privé- en publiek leven van Karel Heynderickx. Vóór 1914 propageerde hij het loyaal-Belgisch flamingantisme vanuit een comfortabele positie in zijn geboortestad, na 1918 het Vlaams-nationalisme vanuit de relatieve anonimiteit in Nederland. Bij dit alles meer verdienstelijk dan origineel, haalde Heynderickx de heldengalerij van de Vlaamse beweging net niet³⁰.

De Klinge

Nico VAN CAMPENHOUT

29. AMVS, briefwisseling De Goeyse-Heynderickx 1947-1957; mededelingen van Elza Antonissen-Heynderickx te Antwerpen en van Godelieve Berger-Heynderickx te Eindhoven; *Schilderijenexpositie Prof. Dr. Karel Heynderickx*, in *Doesburgs Streekblad*, 20 mei 1955.

30. Zie over Heynderickx ook nog: L. BUNING, *Heynderickx, Emilius Maria Josephus Carolus*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 8, Brussel, 1979, kol. 400-409.